

Cucujus cinnaberinus (SCOPOLI, 1763)

Zgniotek cynobrowy

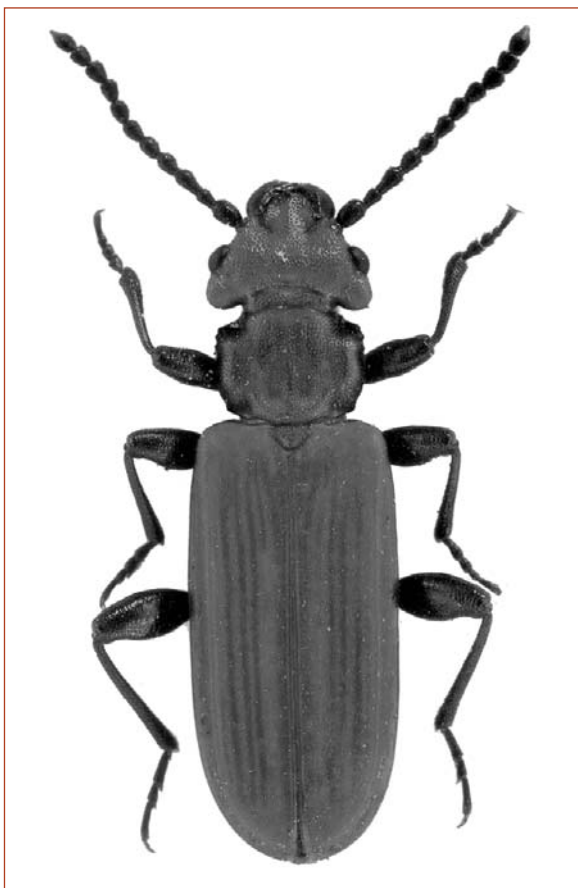
owady, chrząszcze,
zgniotkowate, *Cucujidae*

Opis gatunku

Ciało długości 11–15 mm, matowe, nieowłosione, silnie spłaszczone grzbietobrzusznie. Wierzch ciała i boki przedpiersia czerwone, spód ciała, czułki, żuwaczki, nogi i brzegi przedplecza, z wyjątkiem nasady, czarne.

Głowa gęsto punktowana, w zarysie trójkatna, najszersza za oczami, a następnie silnie przewężona, tworzy wyraźną szyję łączącą ją z przedpleczem. Oczy wypukłe, półkuliste. Czułki 11-członowe, dość długie, osadzone przed oczami. Poszczególne człony, począwszy od czwartego, mniej więcej tak długie, jak szerokie.

Przedplecze kwadratowe, brzegi boczne wyraźnie ząbkowane. We wszystkich czterech kątach przedplecza dołkowate wgniecenia. Wierzch przedplecza na całej długości z dwoma podłużnymi zagłębieniami, oddzielonymi wypukłą, wąską linią środkową. Punktowanie przedplecza podobne jak na głowie, gęste i wyraźne.

Tarczka duża, trójkatna. Pokrywy wydłużone, równoległoboczne, ich wierzchołek zaokrąglony. Punktowanie pokryw całkowicie zatarte, ich powierzchnia bardziej matowa niż głowy i przedplecza. Od barków do wierzchołka ciągnie się wyraźne żeberko, dzielące pokrywy na płaski wierzch i pionowo opadające brzegi boczne. Skrzydła błoniaste pod pokrywami dobrze wykształcone.

Nogi smukłe, dość długie. Uda wrzecionowato zgrubiałe, golenie cienkie, proste. Stopy nóg przednich i środkowych pięcioc członowe, nóg tylnych u samic pięcioc członowe, u samców czteroc członowe. Pierwszy człon stóp bardzo krótki, schowany w wycięciu goleni.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W Polsce występuje jeszcze jeden gatunek z tego samego rodzaju – zgniotek szkarłatny (*Cucujus haematodes*), zewnętrznie prawie identyczny i przebywający często w tych samych środowiskach. Zgniotek szkarłatny różni się od cynobrowego całkowicie czerwonym przedpleczem (bez czarnych brzegów) i prawie całkiem czerwonymi żuwaczkami, które tylko na samym wierzchołku są zaczernione. Ponieważ jego biologia jest podobna, a oba gatunki mogą występować razem, zostały jednocześnie objęte ochroną gatunkową i posiadają ten sam status (LC) na polskiej Czerwonej Liście. Również umieszczone tu sugestie odnośnie do zagrożeń i ochrony mogą odnosić się do obu gatunków.

Właściwości biologiczne

Cykl rozwojowy

Cykl rozwojowy u tego gatunku jest co najmniej dwuletni. Samice po kopulacji w maju i czerwcu składają jaja. Wylęgłe larwy żerują w warstwie gnijącego tyka pod lekko odstającą korą. Po dwukrotnym przezimowaniu, w lipcu następuje przepoczwarczenie, a stadium poczwarki trwa tylko około 10 dni. Wylęgłe chrząszcze wybarwiają się całkowicie w ciągu dwóch dni, ale przebywają jeszcze co najmniej 2–3 tygodnie w warstwach tyka w miejscu wylęgu, a drzewa, w którym się wylęgły, najczęściej nie opuszczają aż do wiosny roku następnego, kiedy wychodzą na zewnątrz i przystępują do kopulacji i składania jaj. Gatunek całym swoim cyklem rozwojowym i morfologią przystosowany do życia pod korą; świadczy o tym m.in. silnie grzbietobrzusznie spłaszczone ciało zarówno larw, jak i owadów dorosłych.

Wrażliwość

Doroste chrząszcze są bardzo płochliwe i prowadzą skryty tryb życia, chowając się pod korą i w jej szczelinach.

Aktywność

Doroste chrząszcze mają dzienną aktywność, ale z powodu skrytego trybu życia są (pomimo swego jaskrawego ubarwienia) trudne do zaobserwowania w terenie dla przygodnego obserwatora.

Sposób odżywiania

Zarówno larwy, jak i owady doskonałe są przede wszystkim fitosaprofagami i mycetofagami, tzn. odżywiają się rozłożonym tykiem, poprzerastanym grzybnią (m.in. *Aspergillus* sp., *Trichoderma* sp., *Ceratocystis* sp.). Fakultatywnie mogą też być drapieżnikami owadów podkorowych (np. kózkowatych – Cerambycidae), atakując ich larwy i poczwarki. Obserwowano również zjadanie wylinek larwalnych i innych resztek pochodzenia zwierzęcego znajdujących pod korą. Jako drzewa żywicielskie podaje się przede wszystkim osikę (*Populus tremula*), ale także dąb, klon, buka, wierzbę iwę, jesion, wiąz i trześnię. W Karpatach znajdowany także pod korą jodły, świerka i sosny.

Właściwości ekologiczne

Zgniotek cynobrowy jest gatunkiem leśnym, występującym na nizinach i w niższych położeniach górskich. Prawdopodobnie, podobnie jak blisko z nim spokrewniony zgniotek szkarłatny, jest reliktem lasów pierwotnych. Rozwijają się na stojących lub leżących drzewach albo ich fragmentach. Zasiedlane drzewa muszą być martwe lub w ostatnim stadium zamierania, tak aby kora na nich była już trochę luźna, a tylko rozłożone i wilgotne. Preferowane przez ten gatunek są drzewa stare, o dużej średnicy, z grubą korą.

Siedliska z Załącznika I mogące wpływać na działania ochronne

91 – Lasy strefy umiarkowanej Europy

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek europejski, rozsiedlony od Rosji po Niemcy (Bawaria). Na północy sięga po Norwegię i Karelię, na południu po Bałkany (Chorwacja, Bośnia). Wszędzie rzadki i znany z rozproszonych stanowisk. W Polsce rozsiedlony głównie na południu, od Dolnego Śląska po Bieszczady. Z centralnej i północnej części kraju w literaturze odnoto-

wano tylko kilka stanowisk z Poznania, Warszawy i Puszczy Białowieskiej. W tym ostatnim regionie *Cuccujus cinnaberinus* jest często spotykany i stąd posiadamy najwięcej nowych danych. Pozostałe wzmianki w piśmiennictwie pochodzą głównie z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku. Dla wielu regionów Polski brak jest jednak szerszych współczesnych opracowań faunistycznych, trudno więc w sposób pewny określić aktualne rozsiedlenie gatunku. Dane niepublikowane potwierdzają jednak jego występowanie na południu kraju.

Status gatunku

W Polsce *Cuccujus cinnaberinus* jest objęty ścisłą ochroną gatunkową (załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 26 września 2001 r., poz. 1456).

Umieszczony na polskiej Czerwonej Liście Zwierząt Ginących i Zagrożonych ze statusem LC (gatunek niższego ryzyka).

Objęty Konwencją Berneńską i Dyrektywą Habitatową Unii Europejskiej jako gatunek ściśle chroniony i wymagający tworzenia obszarów ochronnych.

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Prawdopodobnie najliczniejsza obecnie populacja tego chrząszcza znajduje się w Białowieskim Parku Narodowym.

Przemiany i stan populacji w skali kraju, potencjalne zagrożenia

Przemiany i stan populacji

O wielkości i stanie populacji zgniotka cynobrowego w naszym kraju (podobnie jak w innych krajach europejskich) nie wiadomo nic pewnego. Brak u nas dokładniejszych danych inwentaryzacyjnych, nie prowadzono żadnych badań ilościowych, z których można byłoby wyciągnąć wnioski odnośnie do liczebności subpopulacji, zasiedlających poszczególne stanowiska. Dane literaturowe podają przeważnie tylko liczbę odłowionych egzemplarzy (zwykle kilka sztuk), a więc prawdopodobnie jedynie drobny ułamek występujących w danym miejscu osobników. Pomimo dużego w ostatnich latach ożywienia badań faunistycznych w Polsce, gatunek ten wciąż czeka na dokładniejsze rozpoznanie. Ogólnie można stwierdzić, że wobec zanikania siedlisk dogodnych dla jego rozwoju (leżących po kilka lat w lasach grubych, nieokorowanych pni i złomów) gatunek ten ma szansę przetrwać tylko na terenach chronionych, jak parki narodowe i rezerваты ścisłe.

Potencjalne zagrożenia

O wrogach naturalnych *C. cinnaberinus* nie mamy informacji. Wiemy, że w miejscach swojego występowania spotykany jest często wspólnie z gniliakiem *Hololepta plana*

a także z *Dendrophagus crenatus* (spichrzelowate – *Silvanidae*). Chrząższe te, prowadząc podobny tryb życia i korzystając z tych samych źródeł pokarmu, mogą, na zasadzie konkurencji, ograniczać liczebność zgniotka. Dotyczy to także oczywiście innych, ewentualnie współwystępujących z nim saproksylobiontów. Ze strony człowieka podstawowym zagrożeniem dla tego gatunku jest niewątpliwie intensywna eksploatacja lasów, z których usuwa się drzewa martwe i zamierające, pozbawiając gatunek bazy lęgowej i coraz bardziej izolując pozostałe jeszcze stanowiska. Prowadzi to w konsekwencji do osłabienia populacji jako całości, a tym samym do zanikania tego gatunku w naszym kraju.

Propozycje działań ochronnych

Propozycje względem siedliska gatunku

Jak już wspomniano, gatunek ten nie ma praktycznie możliwości rozwoju w lasach o charakterze gospodarczym, a jedyną szansę przetrwania dają mu tereny objęte ochroną bierną (rezerwaty ścisłe) i parki narodowe. Dla nowo stwierdzonych stanowisk zgniotka cynobrowego skuteczną formą ochrony będzie utworzenie w tym miejscu rezerwatu ścisłego o obszarze zapewniającym dostateczną ilość materiału lęgowego. Prawidłowa ochrona biotopów jest w tym przypadku, podobnie jak u innych owadów leśnych, jedyną skuteczną formą ochrony (Buchholz & al., 2000; Gutowski & Buchholz, 2000).

Propozycje względem gatunku

Prowadzony przez dorosłe chrząszcze *C. cinnaberinus* ukryty tryb życia, stosunkowo niewielkie rozmiary i rzadkość występowania powodują, że gatunek ten, jak dotąd, nie jest narażony na wytapywanie i nie stanowi obiektu handlu kolekcjonerskiego. Z wymienionych wyżej powodów nie jest też jeszcze gatunkiem znanym i dobrze rozpoznawalnym, nawet pomimo umieszczenia go na liście owadów prawnie chronionych. Konieczne jest więc zwrócenie na niego i problemy jego ochrony uwagi służb leśnych i osób odpowiedzialnych za ochronę przyrody, a więc odpowiednio przeprowadzona akcja informacyjna.

Wpływ działań ochronnych na inne gatunki

Działania ochronne podjęte dla zachowania siedlisk zgniotka cynobrowego będą miały również bardzo korzyst-

ny wpływ na populacje wszystkich współwystępujących z nim gatunków zwierząt i grzybów.

Doświadczenia i kierunki badań

Jak już nadmieniono wyżej, rozszedlenie tego gatunku na terenie Polski nie jest dobrze rozpoznane i zmiana tego stanu rzeczy powinna być zadaniem pierwszoplanowym. W drugiej kolejności na stanowiskach jego liczniejszego występowania powinno się przeprowadzić uzupełniające badania ekologiczne, w szczególności nad dynamiką jego populacji, czynnikami oporu środowiska itp., co pozwoli lepiej poznać, a więc m.in. skuteczniej chronić, ten gatunek.

Monitoring naukowy

Ustalenie zasad ewentualnego monitoringu musi być być poprzedzone opisanymi wyżej badaniami ekologicznymi nad tym gatunkiem na konkretnych stanowiskach. Dopiero mając rozpoznaną przybliżoną wielkość i dynamikę lokalnych subpopulacji, możemy skutecznie śledzić zachodzące w nich zmiany.

Bibliografia

- BUCHHOLZ L., KUBISZ D. & GUTOWSKI J. M. 2000. Ochrona chrząszczy (*Coleoptera*) w Polsce – problemy i możliwości ich rozwiązania. W: Ochrona owadów w Polsce u progu integracji z Unią Europejską. *Wiad. Entomol.*, 18, Supl. 2: 155–163.
- BURAKOWSKI B., MROCZKOWSKI M. & STEFAŃSKA J. 1986. Chrząższe *Coleoptera. Cucujoidea*, cz. 1. *Katalog Fauny Polski*, 23, 12: 1–266.
- GUTOWSKI J. & BUCHHOLZ L., 2000. Owady leśne – zagrożenia i propozycje ochrony. W: Ochrona owadów w Polsce u progu integracji z Unią Europejską. *Wiad. Entomol.*, 18, Supl. 2: 43–72.
- KONWERSKI S. & SIENKIEWICZ P., 2002. Przyczynek do poznania chrząszczy Beskidu Niskiego. *Nowy pam. fizjogr.*, 1, 1: 85–88.
- PAWŁOWSKI J., KUBISZ D. & MAZUR M. 2002. *Coleoptera* chrząszcze, s.: 88–110. W: Głowaciński Z. (red.) *Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych*. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, 155 pp.
- ŚLIPIŃSKI S., 1982. Zgniotkowate – *Cucujidae*. *Klucze do oznaczania owadów Polski*, cz. XIX Chrząższe – *Coleoptera*, z. 56: 1–35.

Daniel Kubisz